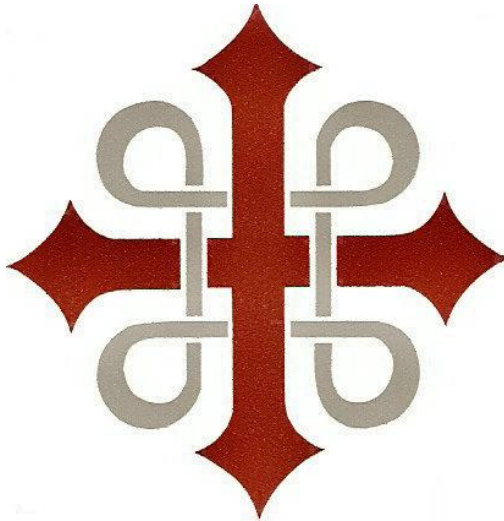

Pilgrimsled i västra Värmland

Sevärt, traditioner och minnesmärken längs
till pilgrimernas väg och vällfärder
i Säffle kommun

Arvika, oktober – november 1995
Arne R Sandberg.

Arvika i våren 2012 – våren 2013

Pilgrimsled i västra Värmland
Sören Olsson

Kartmaterialet har moderniserats med dagens digitalteknik. Kartor ritade av G F Hermelin år 1808 (reviderade på 1840-talet) har lagts till, mest som kuriosas, men också för att värgarna under 1800-talet mycket väl kunde ha samma sträckning som på medeltiden. Detta kartmaterial används med vänligt tillstånd av Ingvar Dahl. Tack för det!

Arvika i våren 2012 – våren 2013
Pilgrimsled i västra Värmland
Sören Olsson, Projektledare

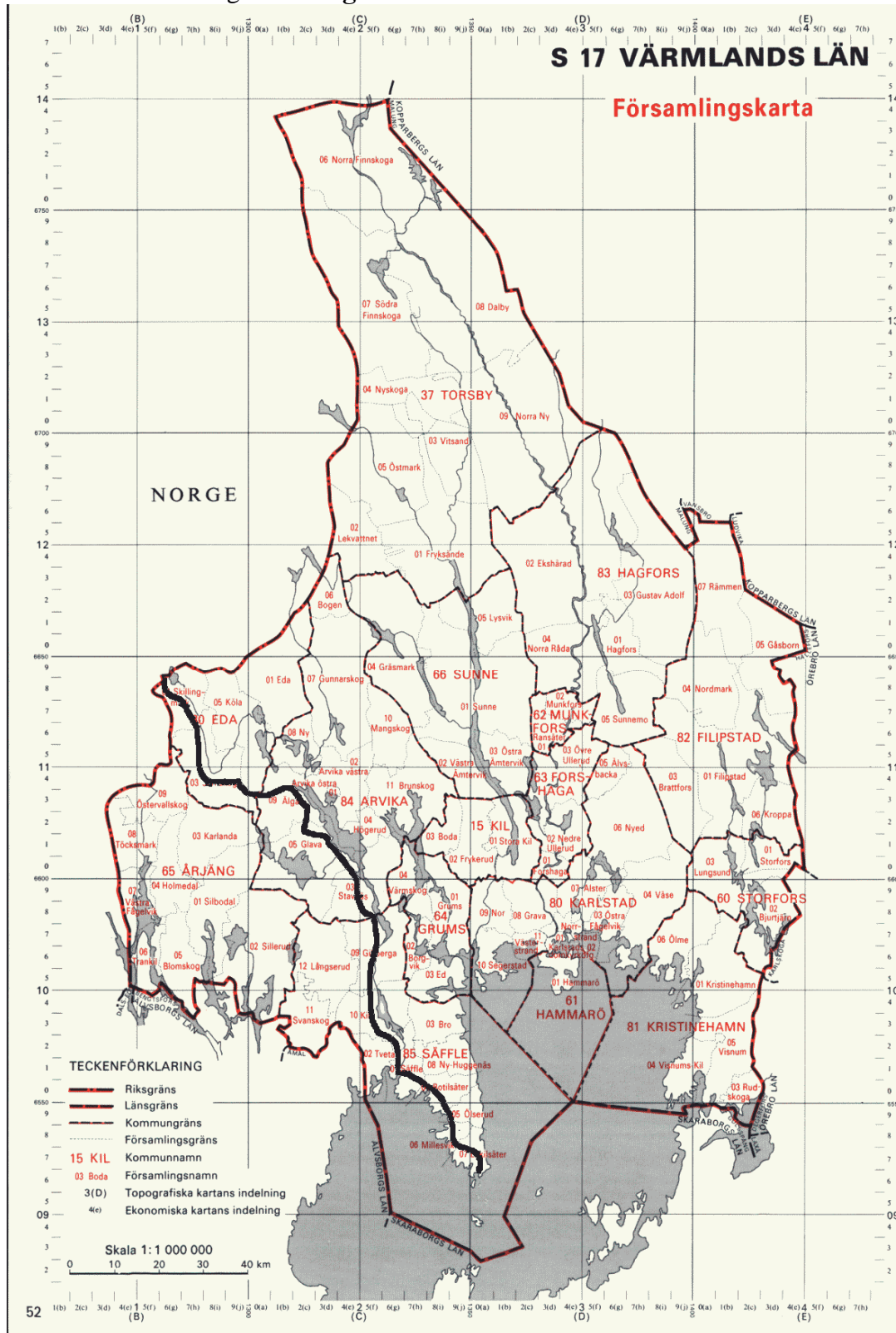
Innehållsförteckning

Socknar

STÄCKNINGEN.....	1
ESKILSÄTER	2
MILLESVIK.....	5
ÖLSERUD	7
BOTILSÄTER.....	9
BY.....	11
HUGGENÄS	14
TVETA.....	17
KILA	20
GILLBERGA.....	23
SVANSKOG	27
LÅNGSERUD	31

Sträckningen

Den tänkta sträckningen för Pilgrimsled i västra Värmland

Säffle kommun

Eskilsäter

Till näsets sydspets kom pilgrimsleden från Skara. Den gick över Kållandsö, Läckö och Lurö. Vid Rosenborg – tidigare benämnt Gårsta (Gorestadh i jordeboken 1540) – kan en östlig vägsträckning spåras i traditionsmaterialen.

”Gårsta-vägen” utpekades också ”fläckvis” här och var norrut mot nuvarande Liljedal. Eftersom traditionen är svag och knappast någon sammanhängande vägsträckning längre kan påvisas, kan vägen vara mycket gammal.

Den har gått norrut genom östra delen av Värmlandsnäs, som är relativt fattig på fasta fornlämningar. Den kan tänkas ha sitt ursprung i tiden före pilgrimsfärderna – vilket inte utesluter att den åtminstone under medeltidens första hälft kunnat användas av pilgrimer i någon omfattning. Men frånvaron av traditioner om pilgrimer och bristen på ortsnamn (Korshamn kan höras till vattenleden utanför Näset) som brukar knytas till vallfärderna gör att vi i nuvarande kunskapsituation knappast kan anvisa den som led för dagens kulturturism.

Den västligare utpekade leden har stöd av kyrkplatser, ortsnamn med anknytning till pilgrimstraditioner och källor, etc.

”Eskil” i Eskilsäter kom in i sockennamnet först 1540. Äldsta kända lydelsen är Eskisäter. 1386 skrevs Äskesäter och har ibland fått en folklig tolkning som ”sätern med askbestånd”, ”säter” kan också ha betydelsen ”plats”, ”ställe”. Här finns en sägen som omtalar att prästen hette Eskil och att det var jätten Kinn som byggde kyrkan.

Lurö

Sedan länge har traditionerna berättat om kloster på Lurö. 1989 undersöktes en ruin på Lurön, den visade sig vara en romansk kyrka med halvcirkelformad absid. Mynt som hittades i absiden var av medeltida norskt ursprung: Sverre Sigurdsson 1177-1202.

Traditionerna talar också om att cisterciensermunkar i mitten av 1100-talet kommit till Lurö i Vänerne – en abbot, tolv munkar samt ett antal lekbröder. De blev dock inte kvar mer än några år. Via Lugnås, öster om Kinnekulle, etablerade de sig sedan i Varnhem.

Eskilsätters kyrka

Nuvarande kyrkplats antas ha varit den samma sedan kyrka byggdes i Eskilsäter första gången. I nuvarande stenkyrka finns delar från 1100 – 1200-talen. Vid en restaurering 1950 – 1952 upptäcktes ett brandlager under den södra muren, vilket kan tyda på att en tidigare träkyrka brunnit ner. Stenar i golvet, innanför dörren, mellan nuvarande sakristia och kor, har ansetts vara rester av en absid på en kortare, äldre kyrka.

I Eskilsäter kyrka finns ett rökelsekar från 1300-talet.

Kyrkan på Lurö

Kyrkan på Lurö är en romansk kyrka med halvrund absid.

Dopfont

Dopfunten av täljsten indikerar norskt ursprung och saknar centralt uttömningshål, möjligen skulle den därför ha tillkommit efter 1250-talet. Stilmässigt räknas den till Østfold-Markernaskolan med spetsfliksornament. Intressant är att finna en täljstensfont i ett i övrigt nästan sandstensdominerat funtområde – Millesvik, Botilsäter, och Bro har sandstens-

funtar som pekar mot Västergötland. (I Millesvik är dock bara goten bevarad av en sandstensfunt. Dessutom finns en funt av täljsten).

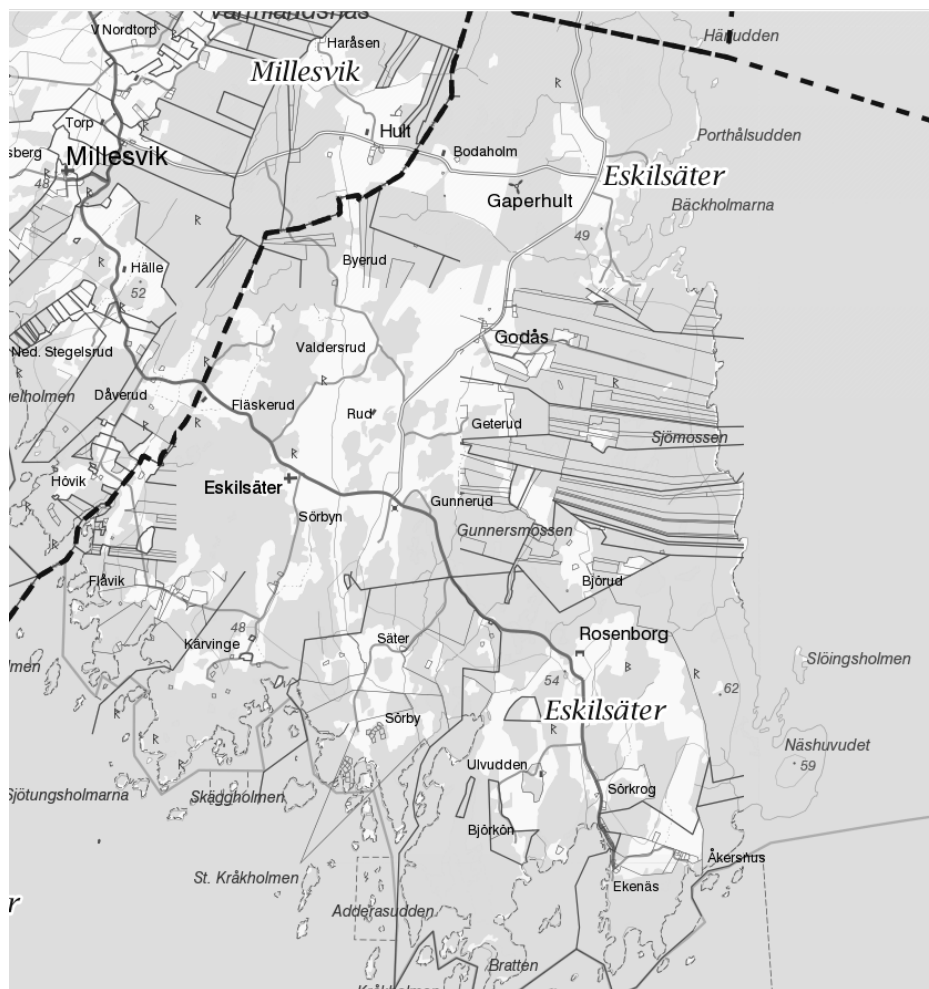
Ortnamn med förmodad anknytning till pilgrimer:

På Lurö

- *Klosterön*
- *Stora och lilla Korsön*
- *Munkstackorna*
- *Munkkällan* på Luröns västra del.

På Värmlandsnäs

- *Korshammen* på Nässets öst sida, det enda kända namn som skulle kunna tänkas ha med pilgrimsfärder att göra. Troligen får det föras till den vattenled som följer Nässet i nord-sydlig riktning.
- *Villkorsberget* = Vil-kors-berget? Fornborg på Nässets östra strand, c:a 4,5 km norr om Korshammen.
- *Munkåsen* – härbärke för munkar. I Gunnerud, Eskilsäter, finns en plats som sedan gammalt kallats Munkåsen och traditionen säger att det på den platsen funnits ett härbärke för munkar.

Säffle kommun

Millesvik

Mellan Eskilsäter och Ölserud går stråket fram vid Millesviks kyrka. Här kan man se järnålderns gravfält bara ett stenkast bort från kyrkogården. Det ringa avståndet låter oss ana något av missionstidens (c:a 1050 – 1150) praktiska frågor för dåtidens millesviksbor; när den nya läran krävde begravning i vigd jord var det kanske trösterikt att avståndet inte var så stort mellan det gamla och det nya.

Namnet Millesvik antas betyda ”den mellersta viken” och skulle då syfta på den från sydväst från Vänern inskjutande vik, som förr nått nästan ända fram till gravfältet och kyrkplatsen.

Millesviks kyrka

Kyrkan är byggd av sten. Delar är från 1200-talet, men kyrkan har byggts ut åt norr och öster och dessutom blivit förhöjd. Kyrkan är helgad åt S:t Lars, vilket framgår av inskrift på en av klockorna: (år) 1500. Hell Maria! Sankt Lars. Benedictus Karoli, kyrkoherde”. I kyrkan fanns förr en träskulptur föreställande S:t Lars. Någon söndag om sommaren togs den ut ur kyrkan och placerades vid källan vid vägkorset (S:t Lars källa), med ena handen utsträckt över vattnet. Skulpturens hand var försedd med en mekanism, som gjorde att när någon lade en slant i den, vändes handen och slanten släpptes ner i källan (I Schyman).

Enligt Fernow skall man i källan ha hittat mynt och kedjor som offrats under medeltiden.

Dopfont

Millesvik har en komplett font av täljsten i två delar. Den saknar uttömningshål och kan vara senare än 1250-talet. Den tillhör stilmässigt den Østfold-Markernaskolan. Cuppan är dekorerad med spetsornament, flätblad och repstav.

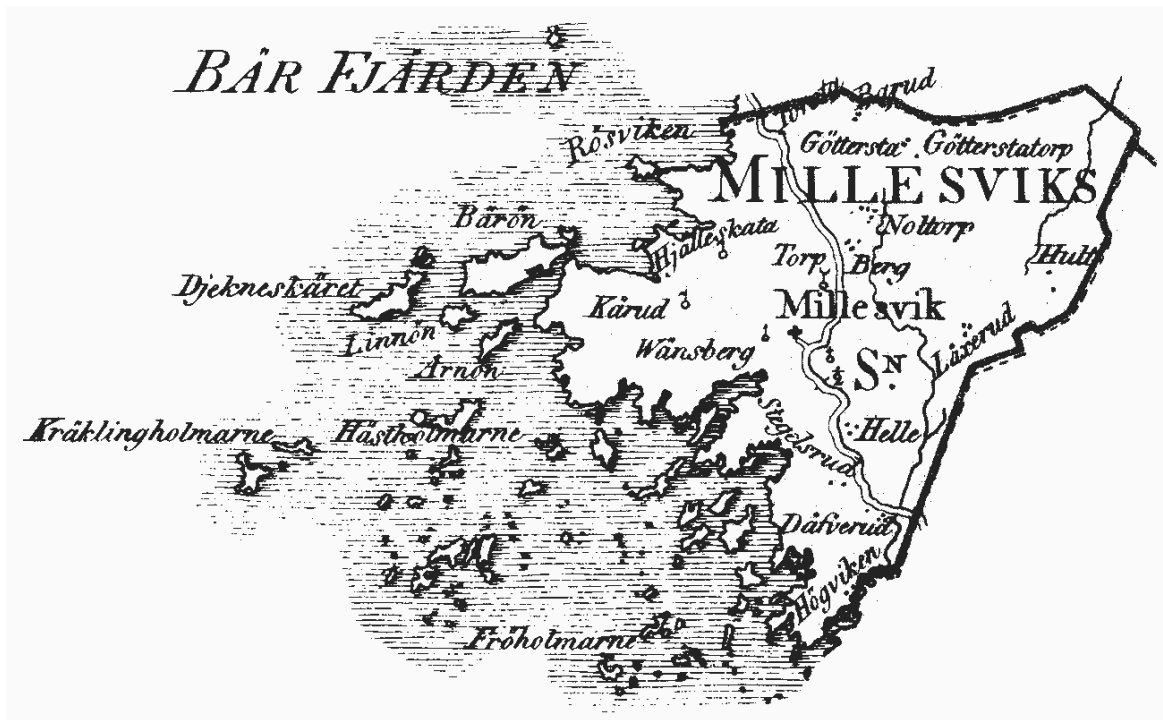
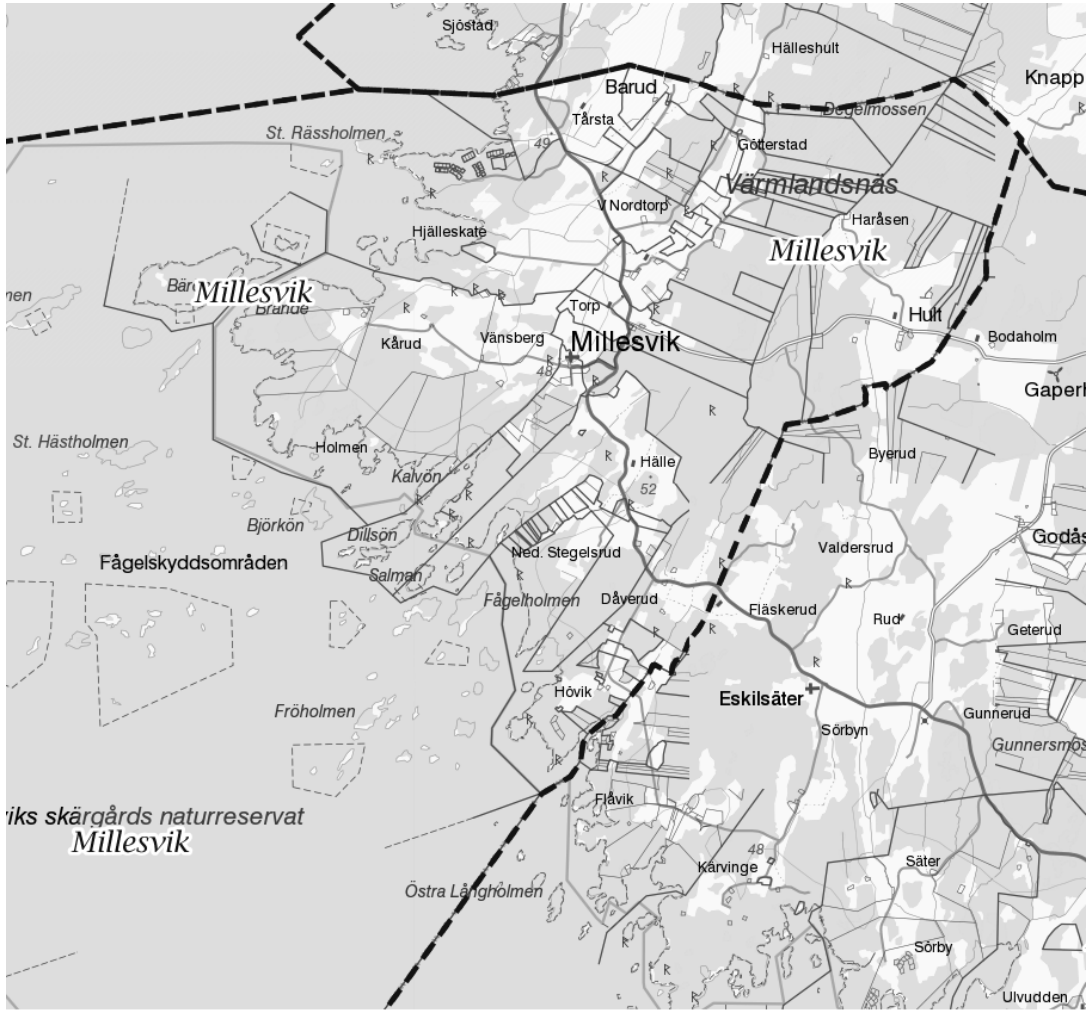
I kyrkan är dopfonten uppställd ovanpå en fyrkantig dopfontsfot av sandsten. Foten låter oss ana att här troligen funnits också en möjligen äldre dopfont, kommen från Västergötland – genom foten leder ett centralt uttömningshål från den saknade cuppan.

Källor

Mellan kyrkan och prästgården finns en källa helgad åt S:t Lars.

Speciella platser

Ett ”kloster” (pilgrimshärbärke) skall ha stått vid Kårud. Enligt I Schyman finns där rester av en husgrund, som sägs ha varit ett kloster.

Säffle kommun

Ölserud

Nuvarande kyrkplats i Ölserud är inte den äldsta. Den finns att söka i Byn, ett par kilometer österut från den nuvarande. Där låg på 1600-talet en träkyrka – med en stenkyrkoruin bredvid.

Från Millesvik går en mindre väg direkt fram till den gamla kyrkplatsen vid Byn. På en minnessten på platsen kan man läsa: ”På denna mark stod Ölseruds gamla stenkyrka – en ruin redan 1642 – samt även en senare träkyrka före uppförandet av den nuvarande kyrkan i Litsbol 1663”.

Leden går vidare i nordvästlig riktning till Botilsäter.

Ölseruds kyrka

Nuvarande kyrkan i Litsbol är byggd 1663 – 1668. Tidigare kyrkplats var vid Byn.

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

1642 passerade Gyllenius kyrkplatsen vid Byn. Där fanns då en träkyrka och en medeltida stenkyrka i ruiner.

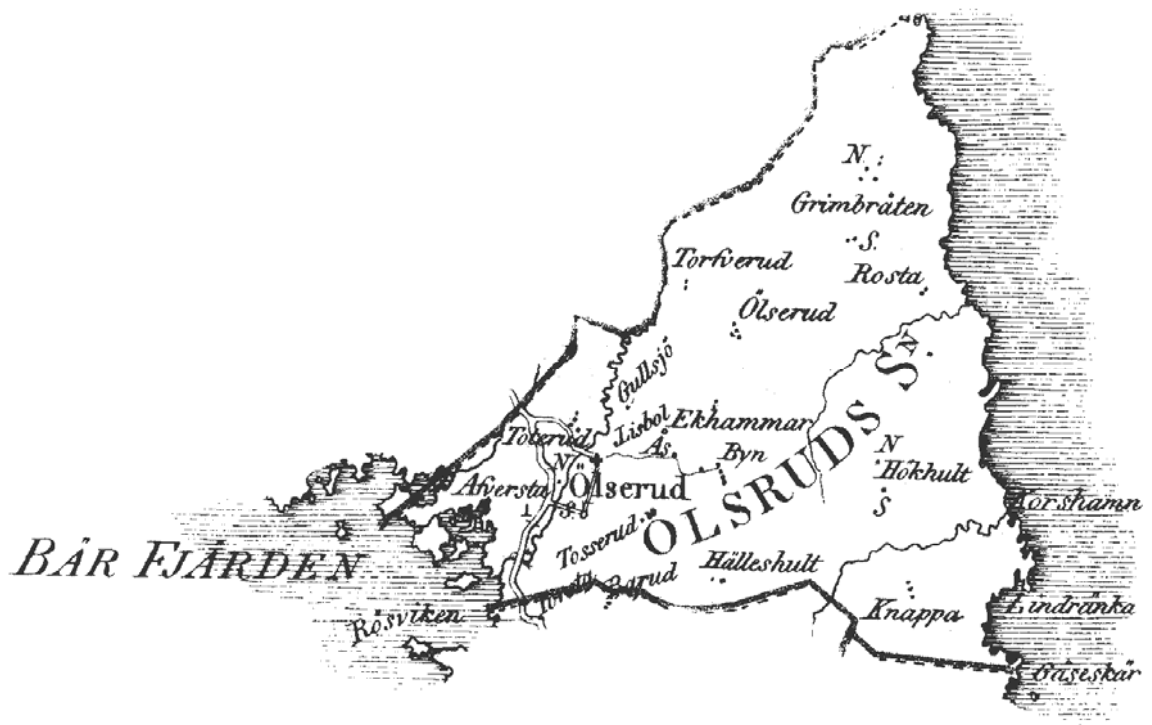
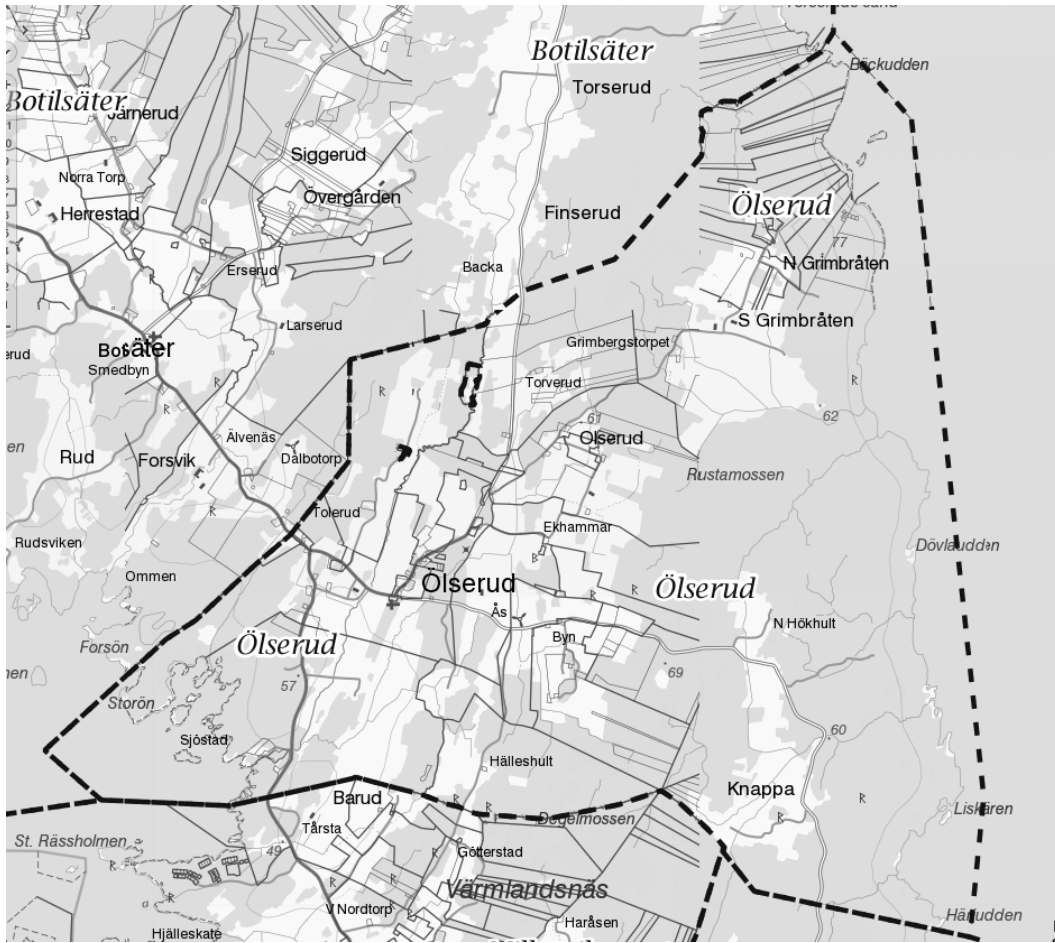
Ölseruds kyrka omtalas på 1300-talet, men har sannolikt en betydligt äldre historia. Precis som flera kyrkor på Värmlandsnäs låg den i ett område med järnåldersgravar.

Träkyrkan från 1630-talet antändes av åskan och lades i aska.

Vid Ölseruds gamla kyrkplats – liksom vid Botilsäter – finns en damm. Bygdeforskare har framfört tanken att vattensamlingen kan ha haft betydelse för dopets genomförande under missionstiden (första kristna tiden).

Ortnamn med förmodad anknytning till pilgrimer

Öster om gamla kyrkplatsen vid Byn fanns en gård ”Rustan” på 1880-talet. Det är kanhända för långsökt att försöka igenkänna ett Rast-namn här?

Säffle kommun

Botilsäter

Från Ölserud fortsätter den moderna pilgrimsvägen genom Botilsäter till By kyrka och Säffle. Kyrkplatsen i Botilsäter ligger vid ett gammalt vägskäl. Här, liksom vid Ölseruds gamla kyrkplats, finns en damm. Genom tiderna har man haft funderingar om vattensamlingarna kommit till användning vid dop under den första kristna perioden.

Flera idéer finns om upphovet till namnet Botilsäter, bl a omnämnes en fru Bortila i sägenmaterialet, men också tolkningar som "Bödelns säte" = platsen där bödeln bor, förekommer.

Botilsäter har haft en tympanonsten över ingången (nu i Statens historiska museum), en motsvarighet finns i Forshems kyrka på Kinnekulle. Dopfunten har rönt stort intresse från forskare som lämnat tolkningsförslag beträffande figurscenerna på funtens cuppa.

Botilsäter kyrka

Från 1100 – 1200-talet. Tillbyggd omkring år 1700 åt öster och med korsarm åt söder. Vid restaurering på 1930-talet hittades i den jord som utschaktades bl a flera hundra mynt och bronsbeslag, skiffer- och bennålar, en björntand och nycklar. Fynden gjordes både i den västra delen av kyrkan, som också hade särskilt tjocka väggar, och i den östra delen. Man drog slutsatsen att den medeltida kyrkan varit i huvudsak lika stor som den nuvarande. Den västra delen av kyrkan är den äldsta.

En medeltida fönsterpostdel av kalksten finns bevarad.

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

Någon annan kyrkplats än den nu bevarade är inte känd.

Kyrkliga föremål i Statens historiska museum

Tympanonstenen – medeltida bildsten, från 1100-talets slut – som suttit placerad över ingången, lämnades 1936 till museet i utbyte mot att den på 1800-talet överlämnade dopfunten deponerades i kyrkan i Botilsäter. 1879 lämnades jämte dopfunten ett rökelsekar till statens historiska och antekvariska samlingar.

Dopfunt

Av sandsten och tillverkad i två delar. Den har genomgående centralt uttömningshål och dateras till 1100-talet. Stilmässing är funten från Botilsäter mycket intressant. Den räknas till den västgötska Skalundaskolan, som har rötter i England. Cuppan är dekorerad med kvastpalmetter och figurscener.

Källor

En damm finns i kyrkans omedelbara närhet.

Traditioner om pilgrimer

I sägenmaterialet omtalas en relik i form av ett ben (E Fernow).

Säffle kommun

By

Första gången By kyrka omnämns är i ett pergamentbrev daterat 24 februari 1353. Ett krucifix från 1200-talets slut talar för att kyrkan kan ha funnits redan under tidig medeltid. Den näraliggande stora gården Sund förmodas en gång ha gett namn åt det numera försvunna Sunds härad, omfattande By, Tveta och Kila socknar.

By kyrka

Nuvarande stenkyrka uppfördes på 1760-talet. Då revs en tidigare stenkyrka.

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

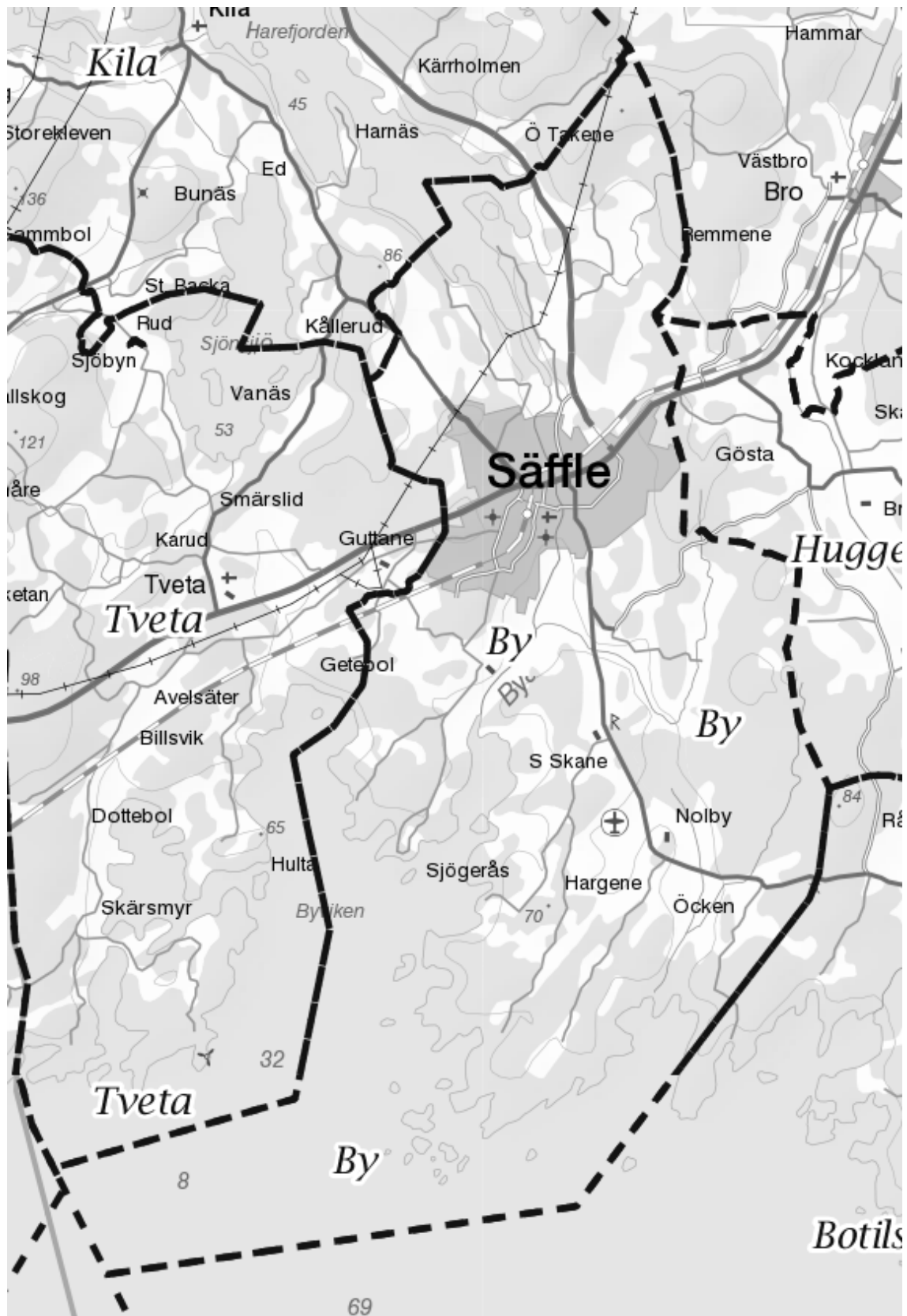
Kyrka i By omnämns i ett sockenstämmoprotokoll från 1639: ”Anno 1639 blef halfvua By kiörkia af nyo uppmuradt och hella kiörkian täckt och spåndt...”. Uppgiften avser föregångaren till nuvarande kyrkan och avståndet mellan dem bör bara ha varit några meter.

Speciella platser

- Kyrkerud – födelseplatsen för Esaias Tegnér
- Fernow nämner Hargene domarsäte och att där skulle ha varit någon slags kyrka. Det måste ha varit en hednisk kultplats. Fernow uppger själv att ordets betydelse är gudshus, kyrka på gammalt språk. (Beskrivning över Värmland, sid 47)

Ortnamn med förmodad anknytning till pilgrimer

- *Munkemon* vid Hargene.

Säffle kommun

Huggenäs

Huggenäs var en gång en central plats – en äldre kyrkplats låg enligt uppgift vid Uggleberg och här gick den gamla vägen som ledde upp till Rastetorpet vid Göstakrog.

N G Djurklou uppger att Huggenäs kyrka är av samma ålder som de i Södra Råda och Hammarö och liksom dessa haft vägg- och takmålningar. De omnämnda kyrkorna kan antas varit kyrkplatser i alla fall på 1200-talet, om inte tidigare.

Huggenäs kyrka

1842 slogs församlingen ihop med Södra Ny. Kyrkobyggnaden i Huggenäs kom till användning vid uppförandet av en skolbyggnad på platsen omkring 1865. På den gamla kyrkplatsen invigdes en klockstapel 1956.

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

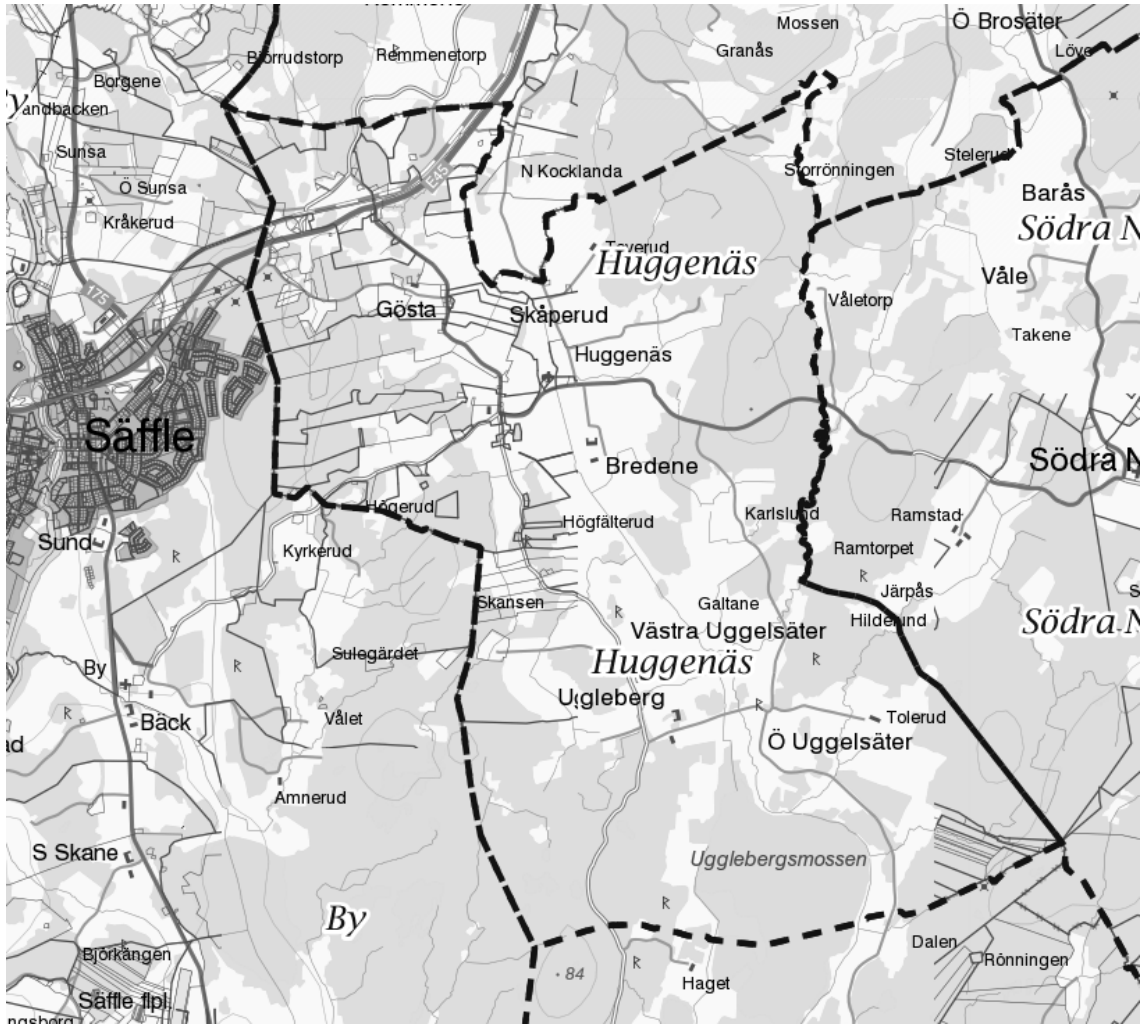
150 m sydväst om gården Uggleberg skall det ha stått en kyrka. När så skulle ha varit fallet är ovisst, men det är inte otänkbart att det varit en föregångare till kyrkan i Huggenäs.

Kyrkliga föremål i Södra Ny kyrka

- Ett litet medeltida krucifix från Huggenäs finns numera i Södra Ny kyrka.

Ortsnamn med förmodad anknytning till pilgrimer

- *Rastetorpet* vid Göstakrog. Rastetorpet, av ”Rast”, omnämnt i 1646 års dombok. Beläget vid pilgrimsledens förmodade äldre sträckning mellan Huggenäs och Kila.

Säffle kommun

Tveta

I ett modernt ortnamnslexikon anses den ursprungliga betydelsen av namnet Tveta som oklar. Tveta är pluralis av "tvet" som antas betyda röjning i ortnamn. I andra källor anses namnet ha en västlig orientering och betydelsen "röjning" eller "hygge".

Namnet Tveta ses också som namnet på före detta stomhemmanet Prästegården. Exempel på Stavningar vid olika tider är "Twethe socken" 1503, "Tweta" 1540 och "Tweeth" 1670-talet.

Tveta kyrka

Den nuvarande träkyrkan anses ha uppförts strax efter 1600-talets mitt. I vapenhuset finns följande text ovanför dörrarna till långhuset: "Uppbyggd omkring 1670. Tillbyggd och reparerad åren 1872 – 1874. Restaurerad 1940 – 41 och 1969 – 1970".

Dopfont

Av täljsten med uttömningshål vilket antyder att den tillverkats 1200-talet. Flätornamentet runt cuppan gör att Tvetafunten har viss likhet med fontarna i Köla och Stora Kil vilka stilmässigt brukar föras till Østfold-Markernaskolan. Från 1700-talet omtalas att dopfonten hade ett lock av trä.

Kyrkklockor

Tveta kyrka har tre klockor av vilka två är medeltida. Lillklockan är av utpräglad 1200-talstyp, hög och smal med kullrig överdel. Mellanklockan härstammar från senare delen av medeltiden, omkring andra hälften av 1400-talet. Storklockan är från 1953.

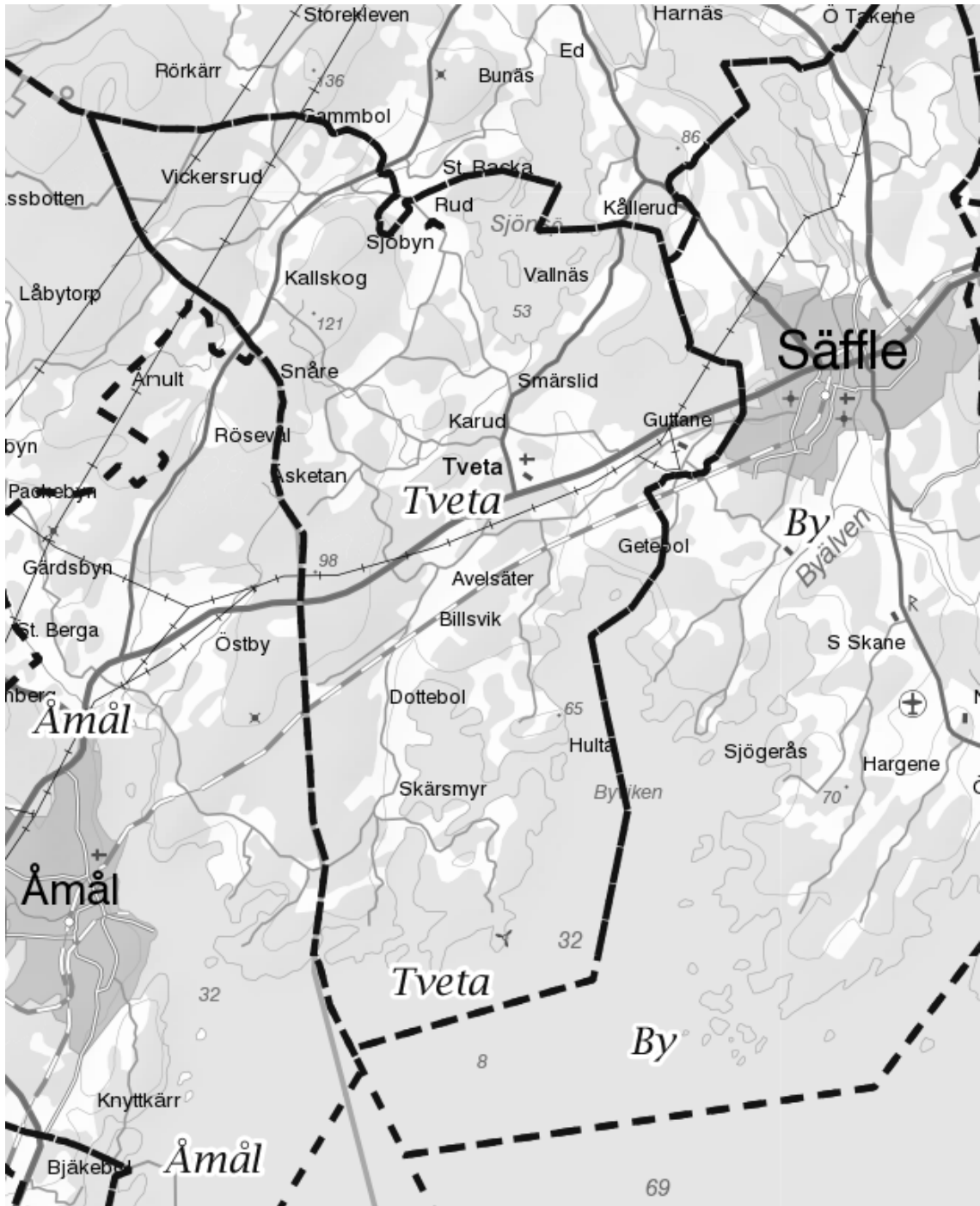
Tidigare kyrkor och kyrkplatser

En tradition uppger att innan kyrkan byggdes vid Tveta gård, låg den på gården Mon, ett par kilometer i nordväst. Platsen där kyrkan stått lär ha varit synlig ända in på 1800-talets början, i form av en stenmur. Kyrkoherden i Kila, Anders Lignell (1787-1863) omnämner denna tradition i Kila-boken, men tillfogar att det hela "efter nogare forskning, befunnit alldeles ogrundat".

På en kartbild i geometriska jordeboken 1648 visas en kyrka vid Tveta gård. Detta betyder rimligen att det fanns en tidigare kyrka än den nuvarande. Inventarier och föremål antyder också att Tveta måste ha haft kyrka redan under medeltiden.

Speciella platser

Platsen för ett kloster utpekas strax öster om Prästgården (Tveta gård). Om den i Värmland annars vanligen gjorda tolkningen av "kloster" kan tillämpas är inte klarlagt, men i så fall skulle benämningen kunna syfta på ett härbärke för pilgrimer.

Säffle kommun

Kila

Kila kyrka ligger på Harefjordens västra strand och har haft föregångare under medeltiden – troligen ursprungligen en stavkyrka. Inte minst av kyrkans placering finns det anledning att räkna med Harefjordens västra sida som en plats för en pilgrimsled – vilket inte utesluter möjligheten av en samtida väg på den östra sidan!

Leden på den västra sidan sjön förmodas ha gått där vissa kortare avsnitt av äldre landsväg med milstenar finns kvar.

Kilaälvens utlopp i Harefjorden nära kyrkan är en plats av historiskt intresse. Här fanns tidigt såg och kvarn. På Kvarnbergert, som församlingen äger, finns idag en mjölnarstuga, härbre och naturträdgård.

von Echstedtska gården från 1700-talet ligger cirka en halvmil nordväst om kyrkan.

Traditioner finns om att en runsten skall ha stått i Ed, söder om Kila kyrka – runstenar placerades gärna vid färdstråk.

En knapp mil söder om Kila kyrka ligger gården Återslöp, som antas ha sitt ursprung i tiden före kristendomen.

Vägen söderut kan tänkas ha gått rakt ner till Knusesund (Säffle), men just vid Återslöp – och möjligen där att korsa Harefjorden/Byälven – sammanstrålar flera mindre vägar som kan ha äldre ursprung. Därifrån har det varit möjligt att ta sig mot nuvarande Gästakrog, det område där det av A Ernvik omtalade ”Rastatorpet” låg.

Kila kyrka

Nuvarande kyrkan är byggd av sten på 1650-talet, invigd 1654. Den hade då vapenhus vid ingången åt söder och torn av trä på taket. Det nuvarande tornet tillkom under åren 1769 – 1776. Sakristian är också en senare tillbyggnad.

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

Föregående kyrka låg 80 meter (136 alnar) söder om nuvarande kyrka. Den var liten, byggd av trä och var troligen en stavkyrka – kyrksymbolen på Håkan Arwidssons karta från 1648 tyder på det. I samma riktning talar traditionen som omnämner att kyrkan var byggd av starka, sammanhuggna ekplankor (Hammarin). Till den äldre kyrkan hörde klockstapel, betecknad som förfallen på 1600-talet.

Dopfunt

Dopfunt i två delar av täljsten. Den är försedd med centralt genomgående uttömningshål, som indikerar att den är tillverkad före 1250-talet. Dopfunten tillhör den sk Østfold-Markernaskolan och har dess typiska kalkform och spetsflikmönster. Ursprunget pekar på östra Norge, där stilen utvecklats efter engelska impulser. Tillverkning av dopfuntar har sannolikt skett även på svensk sida. De flesta funtarna av den här typen finns numera i Sverige. Dopfunten i Kila betecknas som en av skolans förnämsta representanter i Värmland.

Kyrkliga föremål i Såguddens museum, Arvika

- Triumfkrucifix av ek från 1200-talets senare hälft.

Övriga kyrkoföremål

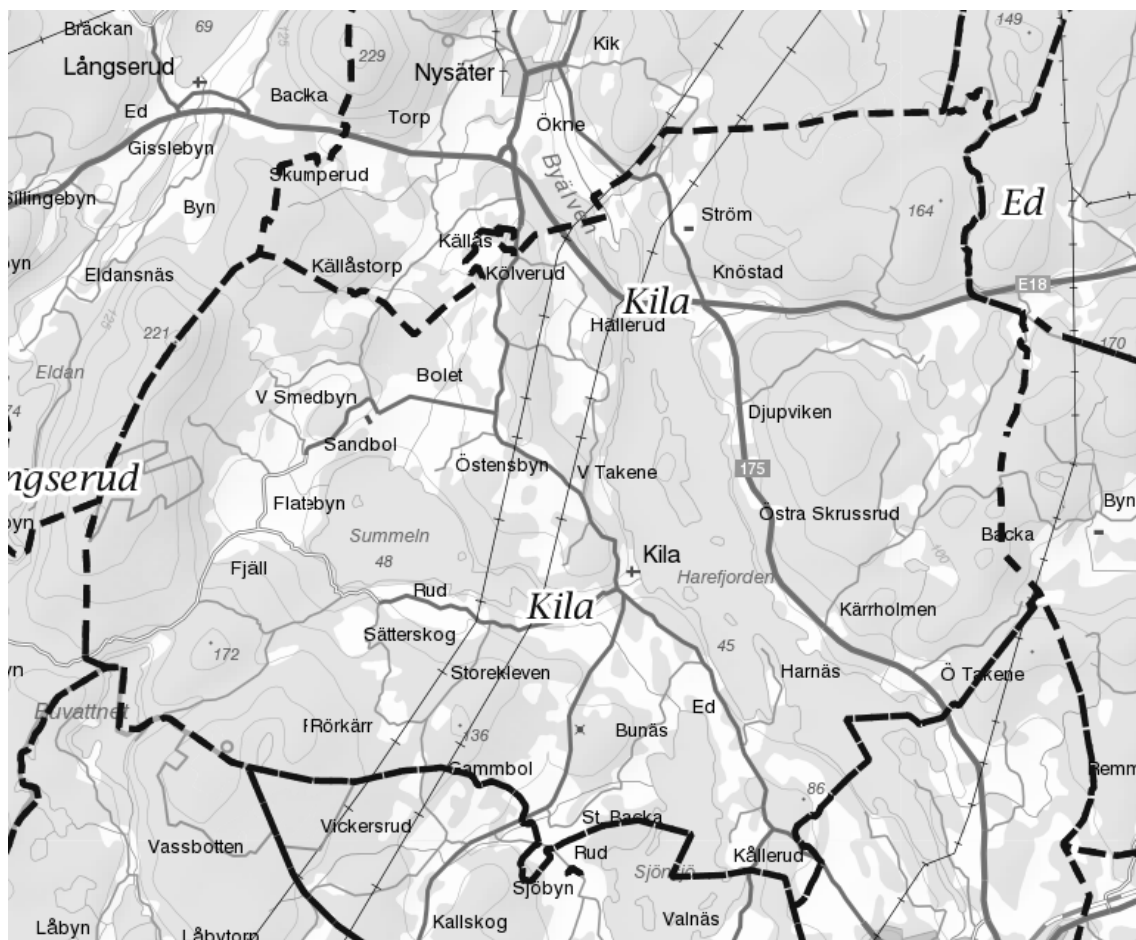
- Storklocka med runinskrift "Petrus kuratus" (=Petrus kyrkoherde) från 1350-talet. Den enda kyrkklocka i Svealand som har runinskrift.
- Ljuskrona av järn, daterad till 1300-talet.

Ortnamn med förmodad anknytning till pilgrimer

- *Klostret*. Benämning på en tidigare ättehög (röse) på Ulvsbols skog, mellan Fjäll och Ulvsbol, numera försvunnet. Röset har tidigare haft registreringsnummer 30. Cirka 8 km väster om Kila kyrka.
- *Munkekyrkan*. Plats väster om Buvattnet. Troligen åsyftas röset på Jättegravåsen.
- *Kloster*. Vis Ström, norr om Harefjorden, på östra sidan vattnet, finns ett stenkummel (fornlämningsnummer 41). Röset sägs vara lämningar av ett "kloster". Cirka 6 km norr om Kila.
- *Kyrkåsen*, i Västra Smedbyn.

Övriga ortnamn

- *Streten*. Gårdsnamn på östra sidan. Oklart om det går tillbaka på någon avledning av "stret" = vägstråk (som eng. "street").

-

Säffle kommun

Gillberga

Arvid Ernvik antar att de i Dalsland och Värmland förekommande traditionerna om kloster på olika platser egentligen avser pilgrimshärbärgen. Men i vissa sydliga delar v Värmland – t ex Kila och Gillberga – ser det ut att vara gravrösen från t ex bronsålder som erhållit benämningar av detta slag. Just i Gillberga ligger strax söder om kyrkan ett stort gravröse på en höjd, benämnt ”Kaniken/Kanikekullen”. Vid foten av höjden leder den gamla vägen söderut.

I Gillberga har vi ett bra exempel på en tidig kyrka som placerats omedelbart vid en hednisk gravplats. Kyrkan har en ålderdomlig placering i terrängen: inget begravningsutrymme finns på nordsidan, där ligger gravfältet från järnåldern.

Gillberga är ett särskilt minnesmärke för reformationen i Värmland. Hit kom i början av maj 1540 den av Gustav Vasa utnämnde superintendenten, tyskan Georg Norman, i följe med den kungatrogne biskopen Henrik av Västerås, tre knektar, en betjänt och skrivaren Brynolf Hansson.

Gillberga var det förmögnaste gället i dåtidens Värmland, och här förrättades nu visitation och konfiskation i reformationens namn. Kalk och patén fick kyrkorna behålla, resten packades i säckar, för vidare befordran till kungens silverkammare.

Reformationen satte punkt för de katolska fem hundra åren med pilgrimsvandringar. 1544 blev det i Sverige förbjudet att tillbe helgon.

I traditioner från Gillberga talas om att munkar har bott på Älsvik och nunnor på Björnö. Vid Hösås finns ett litet naturreservat med askbestånd – en av de få rejäla askdungarna i Värmland. Här finns också olika örter. Från Hösåsklätten har man milsvid utsikt, vid klart väder till Kinnekulle i Västergötland.

Gillberga kyrka

Invigd åt Sankt Laurentius (S:t Lars), enligt inskrift på lillklockan som är en av Sveriges äldsta bevarade kyrkklockor. Den är från 1200-talet, eller rent av från 1100-talets senare del. Storklockan är gjuten 1784. (Även i Millesvik och Köla finns kyrkklockor med Sankt Lars namn).

I nuvarande kyrka ingår en äldre romansk stenkyrka, s k absidkyrka (Östra delen). Den har troligen byggts under 1100-talets senare del, eller under 1200-talets förra hälft. I åtminstone absiden är byggnadsmaterialet kalksten, s k kvaderstenar. Vid byggandet av ett pumphus i modern tid nere vid vattendraget, hittades i marken en huggen sten av det slag som sannolikt använts vid kyrkans byggande. Den lades ner i pumphusets grund. Om den tappats vid kyrkans uppförande, får man onekligen en fingervisning om var man lossat de stenar som fraktats vattenvägen från Västergötland.

N G Djurklou observerade på 1860-talet en vigvattensten i två halvor, liggande i kyrkogårdsmuren.

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

Inga andra kyrkplatser än den nuvarande är kända. Den romanska stenkyrka som byggdes i Gillberga var i sig mycket tidig. Man skall dock inte utesluta att en föregångare i trä existerat.

Dopfundt

Här möter en stor gåta: I Gillberga finns nämligen delar av två olika dopfuntar. Av den som kallas Gillberga 1 finns bara överdelen av cuppan kvar, samt två delar av fotplattan. Cuppans dekor är spetsfliksornament och repstav, samt vid spetsfliksvinklarna små borrade hål. Materialet är täljsten. Ursprung och stil pekar mot Norge och Østfold-Markernaskolan.

Dopfundtsdelen Gillberga 2 är bara en fot. Stilmässigt har den likheter med dopfunten i Väse, och borde följaktligen vara från Västergötland – och vara tillverkad av sandsten. Men den är utförd i täljsten och har centralt uttömningshål (från tiden före 1250?).

På 1860-talet såg N G Djurklou på kyrkogården ”foten och skålen till en dopfundt, hvilken dock hvarken för sin ålder eller sina prydnader var i något afseende märkvärdig”.

Den dopfundt som numera brukas är från 1940-talet.

Källor

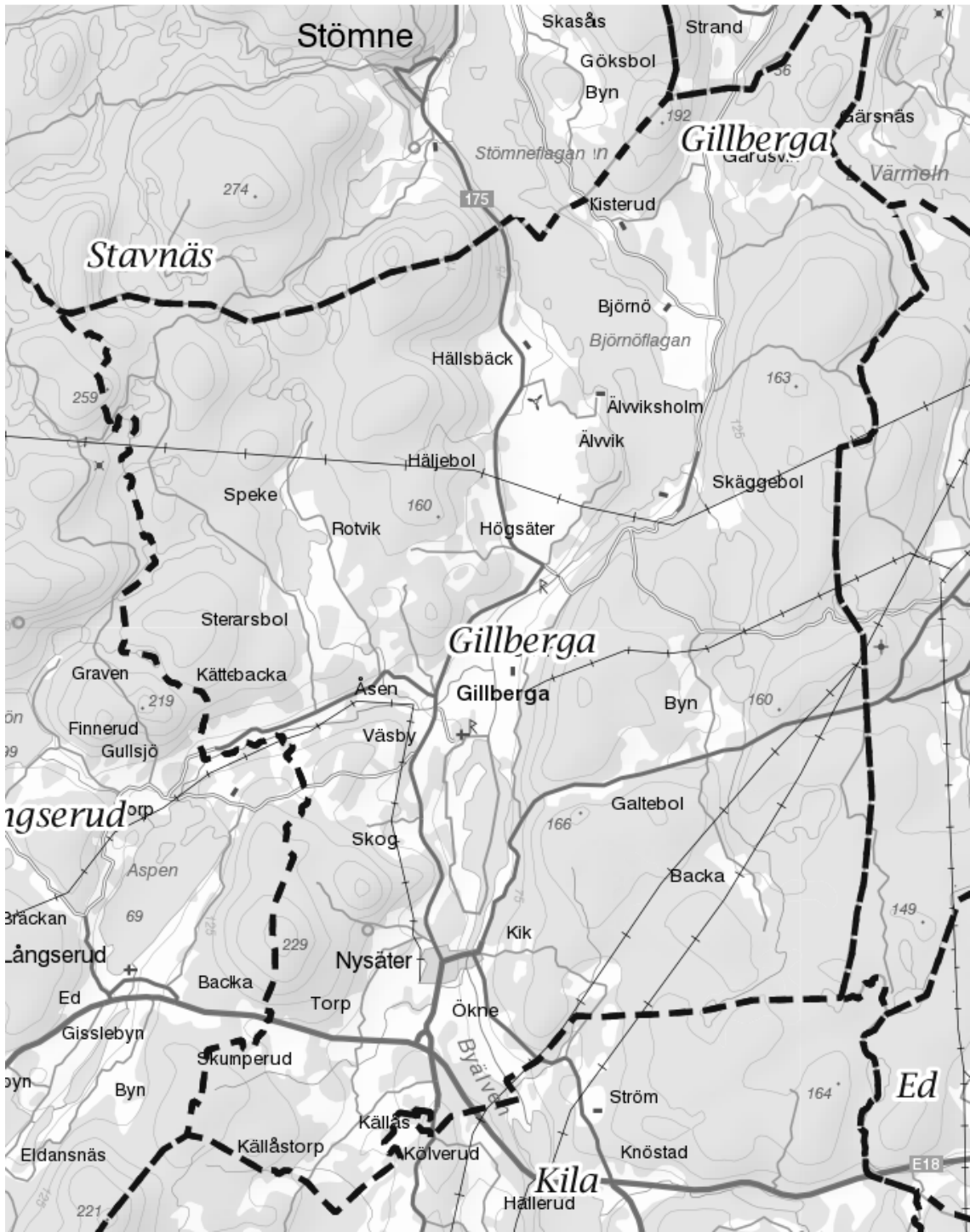
- *Sankt Olofs källa*. Belägen vid den gamla vägsträckningen genom Karlberg – Skog. Fortfarande väl synlig vid sidan av vägen. Muggar brukar hänga på grenar vid källan.

Speciella platser

- *Älrviks gård*. Enligt traditionen bodde här munkar.
- *Björnö*. Enligt traditionen bodde här nunnor. En hemlig gång under Björnöflagan gjorde det möjligt för dem att träffas.
- *Mariékulle*. Gård i Häljebol. Namnet kan tänkas syfta på Jungfru Maria. Platsen ligger längs en äldre väg.
- *Fyxnäs*, fyndplats för guldring från 1400-talet med Heliga tre konungars namn ingraverade. Fyndet gjordes omkring 1900 på strandbrinken nära färjan. Nu i Statens historiska museum.
- *Rasterna*. Äldsta vägsträckningen mellan Hällsbäck och Stömne.
- *Jungfrusten, jungfruhall*. ”Jungfru Marie vilosten”, flat stenhäll med diverse inskriptioner, längs med vägen Rasterna – även kallad Rasta bro på 1600-talet.
- *Gillbergaenen*. Platsen för en sägenomspunnen och mycket gammal en, där prosten Göransson band pesten. Digerdöden? Fälldes 1903. Stod snett emot Väsby gård vid en mindre rabbe i åkerlandskapet.

Ortnamn med förmodad anknytning till pilgrimer

- *Kaniekulle/Kaniken*. En höjd med ett stenröse, söder om kyrkan. Enligt traditionen skall där ha funnits ett ”kloster”. Möjligen kan någon byggnad vid kullen ha hyst visiterande kaniker från Skara.

Säffle kommun

Svanskog

Västra Värmlands Pilgrimsprojekts inventering av minnesmärken och traditioner med anknytning till medeltidens pilgrimer och vallfärder ha pekat ut stråket Edsleskog - Svanskog (Ämbeskog) – Långserud (Lönnskog) – Glava (Gladisvall) som en pilgrimsled. Traditionerna tycktes inte tidigare ha beaktats. Ändå har prosten Högmer i Svanskog beskrivit ledens sträckning ("Pilgrimsstigen genom Svanskog") och närmare redogjort för en av ledens tre övergivna kyrkplatser ("Embeskoghs socken") i sina två volymer Svanskogsböcker.

Ytterligare en person har beskrivit pilgrimsleden i området. Det är Cicero Kjellgren, död 1990 91 år gammal, som på 1960-talet ritade in leden på en karta över Ödebys gamla skolrote.

Med utgångspunkt från Edsleskog är det alltså möjligt att skissa en led som går upp till Glava i norr. Därmed finns det också en klar anknytning söderut till den pilgrimsled som går genom Dalsland, från Holms kyrka (nära en S:t Olofskälla) strax norr om Mellerud, via Upperud, Högelund, Ragnerud, Värnebo och till Edsleskog.

Även från Laxarby, väster om Edsleskog, finns det antydningar om att ett pilgrimsstråk gått norrut genom Hugnerud, Krakstad och Rörtegen till Gaterud, där den ansluter till leden Edsleskog – Glava.

Svanskogs kyrka

Svanskogs första kyrka är troligen uppförd i slutet av 1100-talet. Den bör ha funnits på i stort sett samma plats som den nuvarande träkyrkan från 1773. Kyrkan är belägen i hemmanet Stommen, numera Svaneholm. En tradition säger att de gamla ekarna, numera fridlysta, är planterade av de sista munkarna i Svanskog. Det skulle möjligen kunna peka på pilgrimers närvaro även här.

C A Högmer antar att ett pilgrimshärbärge också skall ha funnits i Svanskog.

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

Ämbeskogs kapell (även Hedane kapell) låg på Kyrkudden i sjön Västersvan. Omtalas på 1400-talet som självständig socken. Sista gången omnämnd 1557. Gyllenius uppger 1643 att kapellet står kvar. Vid arkeologisk undersökning 1954 kunde kyrkans grunnsstenar påvisas. Av myntfynd kan kyrkans tillkomst veräknas till 1200 – 1300-talen. Mynt från 1500-talet har även hittats på platsen. Korets mått var 4 x 4 meter, långhuset 8 meter långt och 7,5 meter brett. En minnessten finns på platsen med inskriptionen: "HÄR LÅG UNDER MEDELTIDEN ETT KAPELL EN TID ÄVEN FÖRSAMLINGSKYRKA FÖR EMBISKO SOCKEN. RASERADES OMKRING 1540. SVANSKOGS FÖRSAMLING ÅTERSTÄLLDE KYRKPLATSEN 1955."

Se mer om Ämbeskog under Långseruds socken.

Källor

- *Helig offerkälla* i Skålerud. I sydöstra delen av hemmanet, nära Malån. Marken är rostfärgad vid källan, som aldrig sinar. Fynd lär ha gjorts i källan, eventuellt myntfynd.
- *Helig källa* i Skeppenäs (eventuellt två stycken). Strax söder om om gården Storängen i Skeppenäs, nedanför Ramberget, vid gränsen mellan hemmanen Skeppenäs och Gaterud. Källan rinner fram ur berget. Enligt en sagesman skall dock den-

na källa vara den "heliga", utan den ligger mera åt norr – eventuellt kan det vara frågan om den källa som omtalas vid Korsbäcken. Den källan har man sökt efter, men den har inte återfunnits.

- *Helig källa* vid Bollaby. Vid Sika i hemmanet Bollaby, c:a 500 meter söder om järnvägstunnelns södra ände, strax öster om järnvägen, finns en helig källa. Den är enligt prosten C A Högmer omtalad i ett biskopsvisitationsprotokoll.

Speciella platser

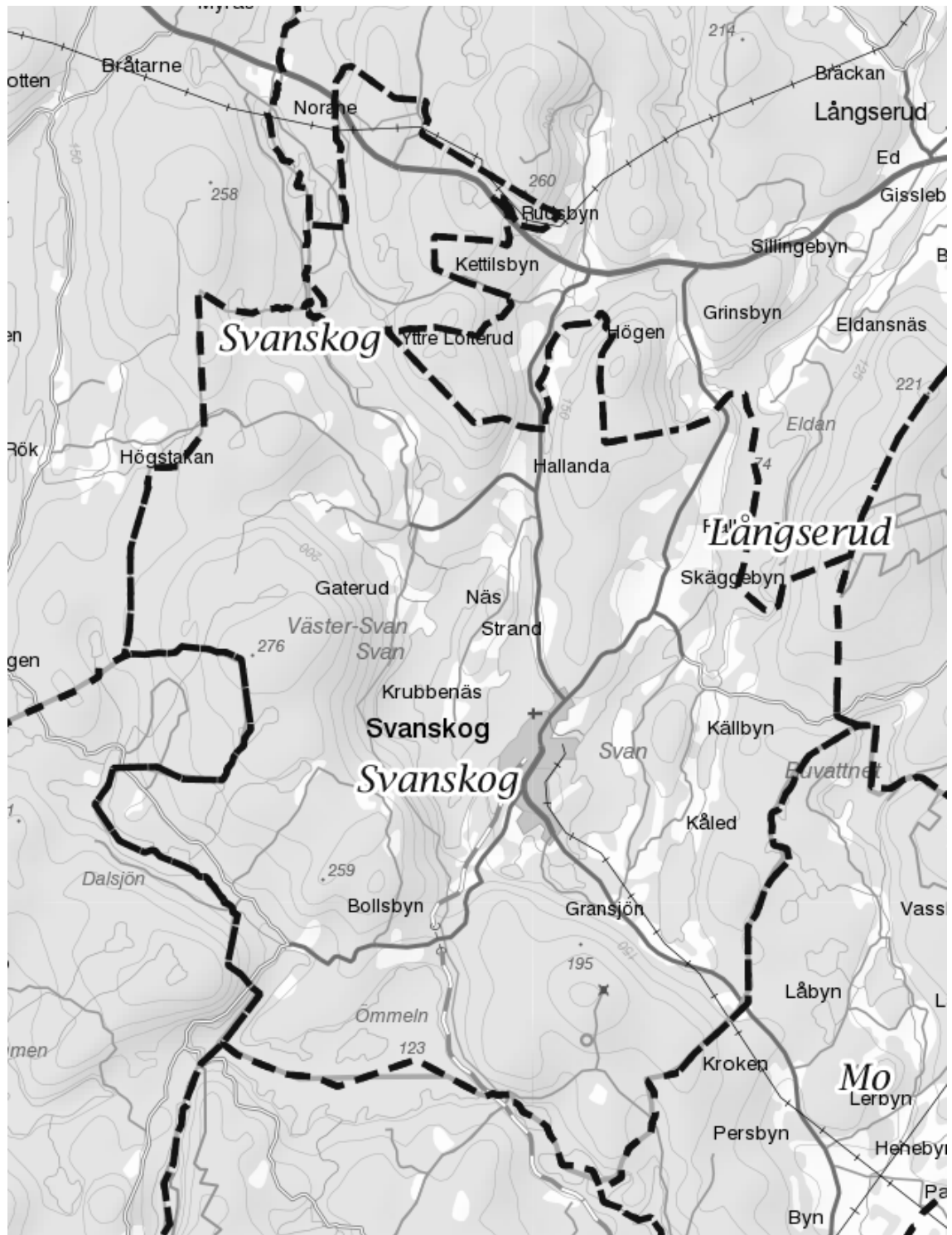
- "*Stenkyrka*" i Källtegen. C:a 500 meter norr om järnvägstunnelns nordända finns en bergsformation som kallas "Stenkyrka". Här anses pilgrimer haft en rastplats.

Ortsnamn med förmodad anknytning till pilgrimer

- "*Korsbäcken*" med torpet "*Korsbräcken*". C:a 500 meter väster om gården Ivre i Skeppenäs, på hemmanet Gateruds mark, har det legat ett torp kallat "Korsbräckan". Här förbi rinner en bäck som mynnar i Västersvan vid gården Storängen i Skeppenäs. Enligt traditionen ska en pilgrim ha blivit ihjälslagen här.

Traditioner om pilgrimer

- Ihjälslagen pilgrim, se Korsbräcken ovan.
- Rastställe för pilgrimer, se Stenkyrka ovan.
- Munkar planerade ekar vid Svanskogs kyrka, eventuellt fanns där också ett pilgrimshärbärge.
- I Lund i Svanskog ska en pilgrim ligga begravd, exakt var är okänt.
- I Bäckan – vid pilgrimsleden – kan man peka ut var två pilgrimer ligger begravda.

Säffle kommun

Långserud

Socknen är gammal och kyrkan har förmodligen legat på nuvarande plats sedan tidig medeltid. Det är förekomstgen av en dopfunt från 1200-talet som ger en fingervisning om åldern. En möjlighet är dock att dopfunten kommer från någon av de två kapellkyrkor som tidigare funnits i den nuvarande socknen – medeltida föremål saknas i övrigt i nuvarande kyrkan i Långserud.

Vid Lönnskog och Åstenskog (även kallat Åskog och Östenskog) fanns kyrkor före reformationen. Ännu en försvunnen kyrka fanns på relativt nära håll – Ämbeskogs kapell som låg på Kyrkudden i Ämmeskogssjön och hörde till Svanskog.

År 1850 hittas id Åstenskogs övergivna kyrkplats ett krucifix tillverkat i Limoges i Frankrike på 1200-talet. Dessa arbeten från Limoges spreds i massor över Europa, framför allt utefter pilgrimslederna. Fyndet förvaras i Statens historiska museum.

Långseruds kyrka

Den nuvarande kyrkans ålder är oviss, men dateras av Kjellin till 1600-talets senare del. Medeltida föremål saknas. Om krucifix och träbilder som omnämnts i inventarielängder var från medeltiden kan inte avgöras – de är numera försvunna. Dopfunten från 1200-talet kan komma från någon av de andra medeltida kyrkorna i Åstenskog eller Lönnskog (Långskog).

Tidigare kyrkor och kyrkplatser

- *Lönnskogs kapell*. Plats för en kyrka, kallades även Långskogs kapell. Arkeologisk utgrävning 1959 visade att långhusets grund hade måtten 7 x 5 meter, och att koret var 2,5 långt och 3 meter brett. Möjligen ett pilgrimskapell. Vid kapellet sägs ett härbärke ha funnits. Enligt traditionen hette Torpa, ett stycke från kyrkplatsen, tidigare Svartingebyn. Benämningen kan syfta på svartbröder, dominikanermunkar. Enligt traditionen sköttes ett härbärke nära kyrkan av munkar.
- *Åstenskogs kapell*, även kallat Åskog och Östenskog. Även denna kyrkplats undersöktes arkeologiskt 1959. Kyrkan visade sig ha varit stor: långhuset var 20 x 9 meter, koret 5 x 5 meter. 1850 fann man på platsen ett prosessions- eller altarkrucifix från Limoges, daterat till 1200-talet.

Kyrkliga föremål i Såguddens museum, Arvika

- Gravvård i form av ett solkors, daterat till medeltid eller c:a 1600-talet.

Kyrkliga föremål i Statens historiska museum

- Krucifix tillverkat i Limoges, Frankrike, på 1200-talet. Funnet 1850 vid den övergivna kyrkplatsen i Åstenskog.

Dopfunt i nuvarande kyrkan

Av täljsten och tvådelad. Ringkedjeornament på cuppan. Saknar uttömningshål. Stilmässig hemhörighet: Norge och den så kallade Tunemästaren. Det antas vara en elev till honom som utfört Långserudsfunten. Datering: 1200-tal. Dopfunten kan möjligen härröra från någon av de ödelagda kyrkorna.

Speciella platser

- *Höjen*. En by vid Berga, söder om nuvarande Lönnskog, skulle ha utplånats i samband med digerdöden 1350. Det talar för att en pilgrimsled gick i området – digerdöden spreds vi dessa leder.
- *Gängene*. Plats utefter leden mellan Lönnskog och Glava. Samma namn förekommer på Glaskogen och har tolkats som ”gångställe”, liksom Årjäng = gångställe vid, eller över, ån.
- *Klockesten*. Sten som ligger invid samma led/stig.

Ortnamn med förmodad anknytning till pilgrimer

- *Svartingebyn*. Heter numera Torpa. Antas vara platsen för ett dominikanerhärbärge. Dominikaner = svartbröder. Ligger något hundratal meter från kyrkplatsen.
- *Korsmyra*. Ligger utefter den utpekade pilgrimsleden mellan Lönnskog och Glava.

Traditioner om pilgrimer

Vid kyrkplatsen ska enligt traditionerna ha stått ett härbärge: Svartingebyn, se ovan.

